

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 9-26

Yeşil Ekonomi Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı

Sustainable Tourism Approach in Scope of Green Economy

Salih TELLİOĞLU

Dr. Özel Sektör – Yönetici

Dr. Private Sector - Manager

slhtellioglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6510-110X>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23382>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 22 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 9-26

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Yeşil Ekonomi Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı

Öz: Turizmde yeni destinasyonların artması ve mevcut destinasyonların da giderek büyümesi ile turizm sektörü hızlı bir şekilde büyümektedir. Bu büyüme turistik ülkelere ekonomik, sosyolojik ve kültürel katkılarının yanı sıra doğal kaynakların hızla tükenmesine, gıda atığına, çevre kirliliğine ve kültürel varlıkların da zarar görmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, bu kaynakların gelecek nesillere kalmasını ve doğal güzelliklerinin korunmasını sağlamak amacıyla yeşil ekonomi ve sürdürülebilir turizm kavramları gündeme getirilmiş ve bu kavramlar giderek daha da önemli hale gelmeye başlamıştır. Ayrıca giderek artan çevre bilinci yüksek turist sayısından dolayı da çevreye duyarlı turistik işletmelere olan talep her geçen gün daha da artmakta bunun sonucunda da çevreye duyarlı turistik işletmeler daha çok avantajlı olmaktadır. Bu çalışmada yeşil ekonomi, eko-turizm ve sürdürülebilir turizm kavramlarının önemi ve bu kavramlara yönelik olarak uygulanan politikalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Destinasyon, Yeşil Ekonomi, Sürdürülebilir Turizm, Ekoturizm

Sustainable Tourism Approach in Scope of Green Economy

Abstract: Tourism sector has grown rapidly with the increase of new destinations in tourism and the growth of existing destinations. In addition to providing economic, sociological and cultural contributions to touristic countries, this growth causes rapid depletion of natural resources, damage to food waste, environmental pollution and cultural assets. In this context, the concepts of green economy and sustainable tourism have been brought to the agenda and become increasingly important in order to ensure that these resources remain for future generations and to preserve their natural beauties. In addition, due to the increasing number of high environmental awareness tourists, the demand for high environmental awareness touristic enterprises is increasing day by day, and as a result, this enterprises are more advantageous.. In this study, the importance of the concepts of green economy, eco-tourism and sustainable tourism and the policies which applied to towards these concepts has been mentioned.

Keywords: Tourism, Destination, Green Economy, Sustainable Tourism, Ecotourism

GİRİŞ

Turistik ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olan turizm sektörü giderek artan turist sayısı ile büyümekte ve yeni destinasyonlar ile de daha geniş bir alana yayılmaktadır. Turizmdeki büyüme hızı arttıkça turistik bölgelerin çevre sorunlarında giderek artmakta ve sektörün sürdürülebilirliği ile ilgili ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunların oluşmaya başlaması ile birlikte yeşil ekonomi, yeşil pazarlama, sürdürülebilir turizm kavramları konuşulmaya başlamıştır. Bu süreç ile birlikte özellikle de gelişmiş ülkelerde giderek artan tüketici bilinci ile birlikte çevreye duyarlı ürünler üretilmeye başlanmıştır. Duyarlı tüketicilerin bu ürünlere olan taleplerinin artması ile birlikte de birçok işletmeyi yeşil etiketli (eko-etiket) ürün üretmeye teşvik etmiş ve bu sayede de eko-etiketli ürün sayısı giderek artmıştır.

Turistik işletmelerde ise konaklama işletmelerinin çevreye duyarlılığını arttırmak için yeşil yıldız uygulaması kullanılmaya başlanmış ve bu uygulama giderek yaygınlaşmıştır. Bu uygulama ile çevreye duyarlı konaklama işletmeleri yeşil yıldız ile ödüllendirilmektedir. Yeşil yıldızla sahip işletmeler buldukları ülkelerde ekonomik teşvik almaya bile yeşil yıldız kriterlerini yerine getirdiğinde işletme maliyetlerinde düşüş sağlanmakta ve ayrıca bilinçli tüketicinin de bu işletmeleri tercih etmesiyle satışları artmaktadır. Turistik işletmelerin çevreye duyarlı bu uygulamaları ekonomik beklentinin ötesinde önemli bir de sosyal sorumluluk görevi olmalıdır. (Telliöğlü ve Şimşek, 2016: 565).

Bu çalışmada yeşil ekonomi ve yeşil ekonomi kapsamında ele alınan kavramlara yer verilmekte ve sürdürülebilir turizm konusu geniş kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Çalışmada ayrıca sürdürülebilir turizm ve ekoturizme yönelik düzenlemelere ve uygulamalara da yer verilmektedir.

1. Yeşil Ekonomi

Yeşil ekonomi insanların doğaya zarar veren müdahalelerini yok etmeyi ve bu sayede doğal yaşamın ve çevrenin zarar görmemesini amaçlayarak sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temel alan doğayla uyumlu bir ekonomik anlayış olarak ifade edilmiştir (Şahin, 2012: 24). Yeşil ekonomi içerisinde yeşil pazarlama, eko-etiket, eko-turizm, sürdürülebilir turizm ve yeşil yıldız kavramlarını da beraber barındıran önemli bir iktisadi değer haline gelmiştir. Bu kavramlar ile ilgili yaygın tanımlar şöyledir:

Yeşil Pazarlama: Yeşil pazarlama; çevresel kirlilik, enerji tüketimi ve tükenbilir kaynaklara karşı duyarlılık gerektiren ve toplumun ihtiyacını tatmin etmede sorumluluk anlayışı içerisinde uzun vadeli karlılığı hedefleyen bir iş stratejisidir. (Erbaşlar, 2012: 95).

Eko-Etiket: Eko-etiketleme çevre dostu ürünlere verilen bir ödül niteliğindedir. Eko-etiketleme ile amaç tüketicilerin çevreye duyarlılığını arttırmak, artan tüketici talebi ile

birlikte de üreticileri eko-etiketli ürünler üretmeye yönlendirmek ve etiketli olmayan ürünlerin üretimini azalttırmaktır (Alagöz, 2007: 6).

Eko-Turizm: Sürdürülebilir turizmin bir parçası olan ekoturizm, doğal kaynakların, doğal alanların ve kültürel varlıkların sorumlu bir şekilde kullanılmasını ve korunmasını amaçlayan ve bunun yanında yerel ve ulusal kalkınmaya katkı sağlayan turizm türüdür (Erdoğan, 2017: 20).

Sürdürülebilir Turizm: Sürdürülebilir turizm ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak dikkate alan turizm türü olarak tanımlanmaktadır (UNWTO, 2013: 10).

Yeşil Yıldız: Turistik işletmelerin enerji, su, atıklar, ekolojik faaliyetler ve çevre duyarlılığı uygulamalara göre kategorize edilmesi ve bu kapsamda bir yıldızdan beş yıldıza kadar sınıflandırılması ile ilgili çalışmalardır.(Turan vd., 2017: 91).

Dünyadaki kaynakların bilinçsiz olarak kullanılması ile birlikte oluşan küresel felaketlerle birlikte başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok gelişmiş ülke 1990'lı yıllardan itibaren yeşil ekonomi kavramını kullanmaya başlamışlardır (Çisil vd., 2013: 71). Doğal kaynaklardaki bozulmalar ile başlayan süreç işle birlikte ülkeler gelişme ve kalkınma sürecinin devamlılığını sağlayabilmek için kaynaklarını etkin kullanması görüşü ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın önemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda çevreyle dostu ürünlerin üretimi ile birlikte yeşil kavramı daha çok konuşulmaya başlamıştır (Kuşat, 2013: 4898)

Ekonomi ve iktisat kavramı ile ilgili tanımlarda kıt kaynakların en etkin şekilde kullanımı ifade edilirken yeşil ekonomi için de var olan kaynakların etkin kullanımı ve kullanım sonrası ortaya çıkan tüm atıkların da etkin bir biçimde değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi anlatılmak istenmektedir. Bundan dolayı bir ülkede üretimin ve kaynakların sürdürülebilir olması için ülke ekonomisinin “yeşil ekonomi” kapsamına geçmesi gerekmektedir. (Kuşat, 2013: 4897).

Yeşil ekonomiye göre işletmeler çevreye karşı duyarlı bir üretim ve hizmet politikası benimsemelidir. İşletmeler bu kapsamda üretim ve çevre konusunu birlikte ele almalı ve ekonomik beklentilerinin ötesinde çevreye duyarlı bir üretim anlayışına önem vermelidir. Çevre konusunda giderek bilinçlenen tüketici profili ile birlikte işletmelerin bu doğrultuda gelişmeleri doğru takip etmesi, pazarlama araştırmaları yapması ve tüketicilerin çevreye duyarlı ürünlerin olan ilgisini de göz ardı etmemesi gerekir. Kısacası işletmelerde çevre dostu bir üretim politikası yaygınlaşmalı ve işletmeler doğal kaynakların varlığına ve korunmasına destek olmalıdır (Çisil, vd., 2013: 64).

Yeşil üretim kavramında "4S" formülü (Erbaşlar, 2012: 98):

1. **Tatmin (Satisfaction):** Tüketicilerin gereksinimlerinin ve isteklerinin tatminidir.
2. **Sürdürülebilirlik (Sustainability):** Ürünün enerji ve kaynaklarının devamlılığının sağlanmasıdır.
3. **Sosyal Kabul (Social Acceptibility):** Ürünün veya işletmenin canlılara, doğaya zarar vermemesi konusunda sosyal kabul görmesidir.
4. **Güvenlik (Safety):** Ürünün kişilerin sağlığını tehlikeye atmamasıdır.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası düzeyde yoğun olarak gündemde tutulan konulardan bir tanesi de yeşil büyümedir. Yeşil büyüme; yeşil ekonomi ve yeşil girişimcilik gibi kavramları da beraberinde getirirken, eko-inovasyon ile ilgili stratejilerin daha da güçlendirilmesini sağlamaktadır (Türkiye Teknolojileri Geliştirme Vakfı, 2014: 61).

Tablo 1: Yeşil Büyüme Ekonomisi

Yeşil Ekonomi & Endüstrinin Yeşilleşmesi	Tüm sektörlerdeki endüstrilerin kaynak verimliliği ve çevresel performansının sürekli	Temiz Üretim	Enerji Verimliliği	Kimyasalların Yönetimi, vb
Yeşil Endüstrilerin Oluşturulması	Çevresel ürün ve hizmetlere ilişkin endüstriyel arz	Atık yönetimi	Kaynak geri kazanımı	Yenilenebilir enerji, vb.
Yeşil Endüstri & Kalkınma Önceliği	Gelir ve istihdam yaratılması	Rekabetçi ve Sürdürülebilir iş yapısı	Yenilikçi ve katma değerli ürünler	Doğal kaynak güvenliği
	İklim değişikliğine yönelik azaltım ve uyum yaklaşımları	Çevresel yönetim	Endüstriyel ve kimyasal emniyet	

Kaynak: Türkiye Teknolojileri Geliştirme Vakfı, 2014

Yeşil ve sürdürülebilir ekonomilere geçmenin ülke ve toplum için avantajları söz konusu olduğu gibi dezavantajları da vardır. Yeşil ekonomiye geçiş sürecinde yaşanabilecek bu avantajlar ve dezavantajlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. (KUŞAT, 2013: 4900).

Tablo 2: Yeşil ve Sürdürülebilir Ekonomilere Geçiş ve Sonrasında Yaşanabilecek Avantaj ve Dezavantajlar

Avantajları	Dezavantajları
Çevreyle uyumlu ekonomik ürünler ortaya çıkar.	Enerji ve maden kaynaklarının fiyatları yükselir.
Tüm faaliyet alanlarında yeni teknolojilerin gelişmesi ile küresel ve yerel ihtiyaçların daha uygun bir şekilde karşılanmasını sağlar	Tarımsal gıda ve tarımsal endüstri kaynaklarında yüksek fiyatlar oluşur
Yeni ürünlerin sahip olduğu yeni işlevler, bu malların kullanım değerlerini maksimum düzeye çıkarır.	Tüm alanlarda yeni teknolojilerin geliştirilmesi için yüksek yatırım maliyetlerine ihtiyaç vardır
Küçük ve orta ölçekli hizmet ve teknik yardım firmaları ortaya çıkar ve yeni iş imkânları oluşur	Şirket ilişkilerinde, ölçülerinde ve ürettikleri ürünlerin değerinde azalış ortaya çıkar.
Genel kaynak verimliliği artar, enerji ve diğer doğal kaynaklara olan talep azalır	Şehirleri ve metropollerini sürdürülebilir iş ve yaşam alanlarına dönüştürebilmek için gereken maliyetler büyüktür
Sürdürülebilir şehirlerde yaşam kalitesi büyük oranda artar.	Ailelerin satın alma gücünde azalışlar meydana gelir.
Kişisel ihtiyaçlar ve çalışma zamanındaki hareketlilik azalır, kaynak verimliliği artar, yeni malzemelere bağlı olarak kirlilik ve enerji yoğunluğu azalır	Ekolojik ses getiren ve ekonomik avantajları olan yeni taşıma ve ulaşım sistemlerinin üretilmesi için gereken yatırım maliyetleri yüksektir.

Kaynak: (Barbiroli, 2011:24; akt, Kuşat, 2013: 4900).

Günümüzde tüketicilerin çevreye duyarlılık konusunda giderek artan farkındalığı ile birlikte bu ürünlere olan talebinin de giderek artacağı ön görülmektedir. Mevcut birçok farklı sertifikasyon ve eko-etiket içerisinde güvenilir olanlar aşağıdaki ortak yönlere sahiptir (ETE, 2005: 30):

- Tüketicilere iletilen ve belli sürdürülebilirlik kriterlerini karşılayan işletmeleri veya ürünleri ve hizmetleri tanımayanlara tanımalarını sağlayan bir logo verilir.
- Yerel yönetmeliklere uygunluk asgari bir standart olarak gereklidir. Ancak yerel yönetmeliklerin yetersiz olduğu durumlarda bölgesel yetkililerle birlikte çalışılmaya teşvik edilir
- Bu sertifikaya ya da etikete firmaların sürdürülebilir kalkınmaya bağlılık beyanı yayınlamaları gerekir.
- Sertifikalı işletmeler tarafından karşılanması veya aşılması gereken bir dizi tanımlanmış standart / kriter veya çevre yönetim sistemini kapsayan bir plandır.
- Program, sertifikalı firmaların değerlendirilmesini ve denetlenmesini ve standartların karşılandığını garanti eden bir doğrulama sistemini içerir.

- Program, sertifikayı yenilemek için periyodik takip denetimlerini yönetir ve sürekli gelişmeyi teşvik eder
- Bu plan, standartları ve tasarımı tanımlamak için turizm paydaşlarını içeren katılımcı bir yaklaşıma dayanmaktadır.
- Sistemin işleyişinin temel finansmanını sağlamak için bir ücret yapısı oluşturulmuştur.

2. Turizm ve Çevre İlişkisi

Turistik ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olan turizm aynı zamanda sosyal ve kültürel kalkınmanın gerçekleşmesine de yardımcı olan önemli bir sektördür. Turizm faaliyetlerinin, ülkelerin sahip olduğu özgün değerleri ve kültürel yapıları kullanma imkânı vermelerinin yanı sıra, istihdam sağlama, eşit gelir dağılımı ve kırsal alanların kalkınmasına da büyük katkısı vardır (Kuter ve Ünal, 2009: 146). Ancak, turizmin hızlı bir şekilde büyümesinden dolayı doğal kaynaklara ve kültürel miraslara da zarar verebilecek etkileri giderek artmaktadır. Turizmin gelişmesi bu kaynakların devamlılığına ve çevresel dokunun cazibesine bağlı olduğundan bu kaynakların korunması turizmin sürdürülebilirliği açısından birincil önem teşkil etmektedir (TÜSİAD, 2012: 27).

Çevre her ne kadar yaşamımızı sürdürdüğümüz bir alan olarak ifade edilse de, aslında çok büyük bir ekosistem içermektedir. Bu ekosistem sayesinde fiziksel ve biyolojik pek çok ihtiyacımız karşılanmaktadır. İktisadi çevre için her türlü kaynağı sunan bu temel yapı hammadde deposu ve üretimin ana kaynağıdır. Kaynakların kıt olmasından yola çıkarak, çevresel ve doğal kaynakların da kıt olduğunu ve bu kaynakların mümkün olduğunca etkin kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Turizmde de sürdürülebilirliğin sağlanması için çevresel kaynaklar ile birlikte sosyal ve kültürel değerlerin de korunması gerekmektedir. (Kusat, 2013: 4899). Başarılı bir turizm politikası da için de korunmuş ve geliştirilmiş bir çevre gereklidir. Aralarında çok yakın ilişki bulunan turizm ve çevre bugün çevre ağırlıklı bir planlama anlayışı içerisinde ele alınmaktadır (Keleş, 2003: 7).

Turizmin gelişmesi ve devamlılık gösterebilmesi o destinasyonun insanların ilgisini çekebilmesine bağlı olmasından dolayı oradaki kaynakların korunması ve çevresel dokunun zarar görmemesi turizmin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir. (Çisil vd., 2013: 65). Sürdürülebilir turizm, turiste ve yerel halka ekonomik ve sosyal olarak fayda sağlamanın yanında çevreyi koruyan ve o bölgenin ekonomik olarak gelişmesini sağlayan önemli bir faktördür. Sürdürülebilir Turizmin sağladığı bu faydalardan dolayı da yeşil ekonomi ve turizm ilişkisi giderek güçlenmektedir (Çisil vd., 2013: 65). Sürdürülebilir turizm çevreye önem veren bir yaklaşım olmakla beraber sürdürülebilir turizmin ana hedefleri arasında ekonomik sürdürülebilirlikte yer almaktadır (Tutar, 2013: 330).

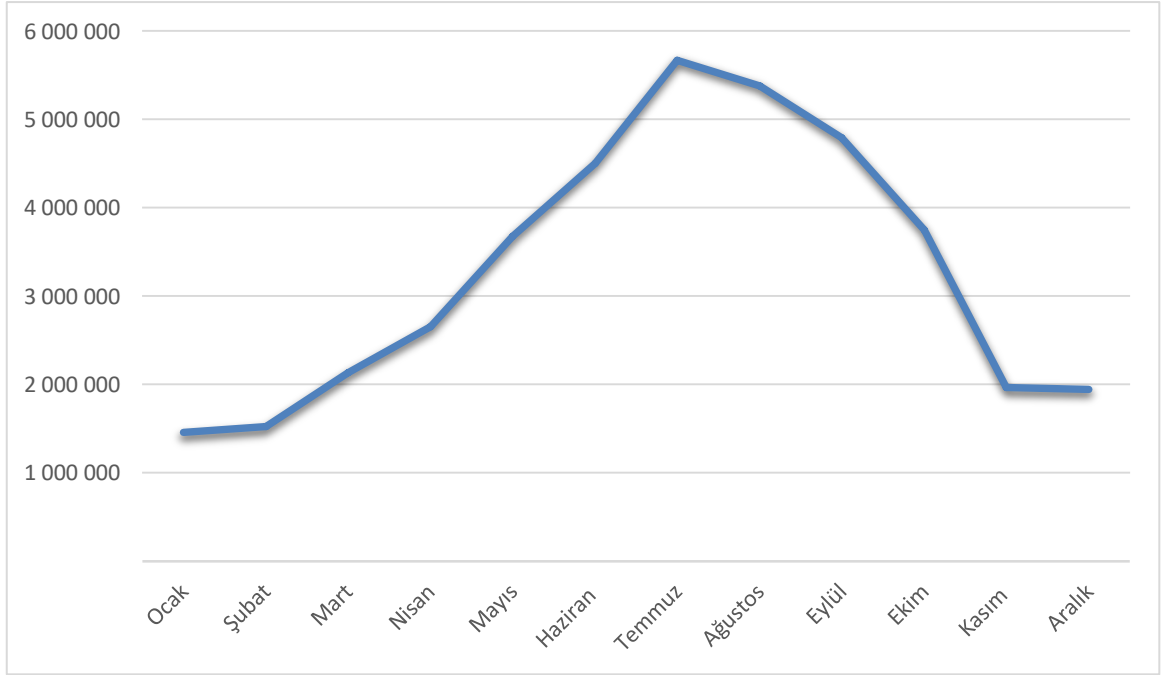
Turistik işletmeler her gün büyük miktarda kaynak tüketimine neden olmaktadır. Odaların ısıtılması, soğutulması, odalarda kullanılan kimyasallar (deterjan vb.), golf alanlarının sulanması, yüzme havuzlarının doldurulması, cruise gemilerinin üretmiş olduğu atıklar, yemeklerin pişirilmesi için harcanan enerji bu tüketime örnek gösterilebilir. BM raporuna göre de, bir turist günde bir kilogram katı atık ve çöp üretmektedir. Atık yönetimi ile ilgili düzenlemeler yapmayan turistik işletmeler için atık giderek büyük bir sorun haline gelmekte ve bu işletmeler çevreye zarar vermektedir (Atay ve Dilek: 2013: 205). Özellikle Türkiye’de ki kıyı şeridindeki turistik tesislerde yoğun olarak uygulanan herşey dahil sistemi ile birlikte gıda atığı giderek artan büyük bir sorun haline gelmektedir. Geçmiş yıllarda özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinden tatil alışkanlığı olan turist kitlesini ağırlayan bu tesislerdeki gıda atığı bu tesislere farklı pazarlardan tatil alışkanlığı olmayan turistlerin gelmesi ile giderek artmaktadır. Bu da giderek büyüyen bir sorun haline gelmiş ve henüz çözümü için bir politika geliştirilmemiştir.

Artan işletme maliyetleri, ekolojik bozulmaların meydana gelmeye başlaması, sektör paydaşlarının baskısı ve bu konulardaki giderek artan toplumsal bilinç turistik işletmelerin doğal çevreye karşı bakış açılarını stratejik olarak yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan araştırmalara göre çevresel yönetim uygulamalarının turistik işletmelerde gerçekleşmesi sonucunda elde edilecek yararlar şöyledir (Kassinis ve Soteriou, 2003: 388; akt, Güler ve Tufan, 2013: 5):

- ✓ Maliyet tasarrufu
- ✓ Verimlilik
- ✓ Rekabet avantajı
- ✓ Müşteri talebine yanıt verecek yeni mal ve hizmetlerin sunulması
- ✓ İşletme imajının parlatılması
- ✓ Paydaşların memnuniyeti şeklinde sıralanmaktadır.

Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de mevsimsel çevre baskısıdır. Turizm sektörünün yılın belirli dönemine yoğunlaşmasından dolayı yerel kaynaklar üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Yılın belirli dönemlerindeki çok yoğun geçiren diğer dönemlerde atıl kalan bir sektörün hem ekonomik açıdan hem de doğal kaynakların kullanımını açısından sürdürülebilirliği oldukça zordur (TÜSİAD, 2013: 27-28).

Şekil 1: Aylara göre Türkiye'ye 2018 yılında gelen yabancı turist sayısı

Kaynak: TÜRSAB, Aylık turisti sayısı raporu (1990-2019).

3. Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilirlik kavramı ancak yeşil kavramıyla birlikte bir anlam oluşturabilmektedir (Çişil vd., 2013: 64). Sürdürülebilirlik kavramına göre; bugünün ihtiyaçlarını karşılırken doğal kaynakların korunmalı ve gelecek nesillere iyi bir çevre bırakılmalıdır (Collin, 2004; akt, Kuter ve Ünal, 2009: 147). Sürdürülebilir turizm, turistlerin ve o yöre sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılırken aynı zamanda geleceğe yönelik fırsatlar sunan ve giderek daha da önem kazanan bir turizm yaklaşımıdır (Mercan ve Özkök, 2013: 415).

Sürdürülebilir turizm kavramı ile ilgili ilk geniş çaplı dünya zirvesi Rio de Janeiro'da ki sürdürülebilir gelişme kongresidir (ETE, 2005: 10). Sonraki yıllarda ise Avrupa Birliği (AB)'nin bu konudaki çalışmaları başlamış ve 2003 yılında da sürdürülebilirlik ile ilgili ilk bildirisi olan "Avrupa Turizminin Sürdürülebilirliği için Temel Yönelimler" yayınlanmıştır. Bu girişimi, 2006 yılında "Yenilenmiş Avrupa Turizm Politikası", 2007 yılında da "Rekabetçi ve Sürdürülebilir Avrupa Turizmi için Gündem" bildirisi izlemiştir. 2010 yılında da "Avrupa: Dünyanın Bir Numaralı Turizm Destinasyonu – Avrupa'da Turizm için Yeni bir Çerçeve" bildirisi yayınlanmıştır (TÜSİAD, 2012: 43).

Sürdürülebilir turizm politikasının hedefleri; doğal çevreyi ve ekolojik süreçleri tahrip etmemek; iç ve dış turizm hareketlerini geliştirmek; turizmi çeşitlendirmek; turistik yoğunlaşmayı zamana ve mekana yayarak kaynakların tahribini önlemek, faaliyetlerin istikrarlı olmasını sağlamak; ulaşım ve kentsel altyapıyı güçlendirmek olarak sıralanabilir.

Sürdürülebilir turizm politikalarını aşağıdaki başlıklara göre özetlemek mümkündür (Gündüz, 2004: 62-63):

- **Ekolojik politikalar:** Bu kavram; hava, su, toprak kirlenmesi, erozyon ve biyolojik varlık kayıplarını ve küresel iklim değişikliklerinin önlemeyi hedeflemekle beraber turistik ve kentsel yerleşimlerde iklimsel ve meteorolojik kriterleri dikkate alan yaklaşımlar içermektedir.

- **Kültürel politikalar:** Tarihi değer ve varlıkların özgün değerleri ve ortamları içinde korunarak ve canlandırılarak turistlere sunulmasını ve bununla birlikte de kültürel değer ve ürünlerinin turistlerin istediği biçimde hazırlanarak modern bir anlayış içinde sunulması şeklinde ifade edilebilir.

- **Sosyal politikalar:** Belirli bir zaman ve mekan üzerinde doğal ve kültürel varlıklara zarar verebilecek insan ve eylem yoğunluklarının kaldırılması ya da azaltılması, iyi bir planlama ile taşıma kapasitesi limitlerinin aşılmasının önlenmesi, kamu kurumları mensuplarının tatil ve izin dönemlerinin en doğru turistik kaynak kullanımını sağlayacak şekilde ayarlanması olarak ifade edilebilir.

- **Ekonomik politikalar:** Turizmin sürdürülebilirliği sağlamak için doğanın tahribatının ekonomik araç ve yaptırımlarla önlenmesi; denetim ve cezai yaptırımlar ile çevreci teknolojiler ve yöntemlerin seçilmesi, turizmden bölgelerarası farklılıkları gidermede bir araç olarak yararlanılması, turizm ve çevre sektörlerinin gelişmesinin teşviki için ödüllendirme ve özendirme tedbirlerinin yaratılması şeklinde ifade edilmektedir.

- **Estetik iyileştirme politikaları:** Turizmin sürdürülebilirliği açısından doğal kaynakların korunması işe birlikte bu kaynaklara ve kültürel varlıklara zarar vermeden estetik görünümün de olması gerekmektedir. Estetik görünüm (peyzaj), turizmin önemli çekiciliği olan etkenlerindendir. Bu nedenle turizm bölgelerinde motorlu taşıt trafiğinin azaltılması, gürültü kirlenmesine neden olan her türlü etkiye karşı tedbir ve düzenlemelerin yerine getirilmesi, elektrik, telefon gibi iletişim ve enerji hatlarının direkler üzerinden değil yeraltından iletiminin sağlanması, heyelan, erozyon ve kapatılmış maden ocaklarından kalan kötü yeryüzü görünümünün arazi doldurma ve bitkilendirme yoluyla düzeltilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının giderek yaygınlaşması ile birlikte turistik destinasyonlardaki doğal kaynakların, doğal güzelliklerin ve kültürel varlıkların gelecek nesillere de aktarılmasını sağlamak amacıyla sürdürülebilir turizm kavramı da sıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Her sektörde olduğu gibi turizm sektörünün de turizmin doğal, kültürel ve fiziki çevre üzerinde olumsuz etkilerinin giderek artması ve kaynakların etkin kullanılmaması sürdürülebilir turizm kavramının ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Özellikle gelişmiş ülkelerden gelen turistlerin çevreye duyarlı davranışlarından dolayı destinasyonlar ve turistik işletmeler ve bu kitleyi çekebilmek ve turizm sektöründe giderek artan rekabette ön plana çıkabilmek amacıyla çevreye duyarlı projeler içerisinde yer almaktadır.

Turimde sürdürülebilirliği sağlamak için aşağıdaki eylemler gerekmektedir. (Keleş, 2003: 46-47);

- ✓ Ekolojik dengenin korunması,
- ✓ Kaynak kullanımının devamının sağlanması,
- ✓ Atıkların azaltılması ve yok edilmesi,
- ✓ Enerji veriminin artırılması,
- ✓ Çevresel ve sağlıkla ilgili riskleri en aza indirmek,
- ✓ Düzenli çevre denetiminin yapılması,
- ✓ Restorasyon ve yenileme
- ✓ Turistlere tam ve güvenilir bilginin verilmesidir.

Dünyada turizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için sürdürülen en önemli çalışma örneği ekolojik oteller yıldızlama sistemi gösterilebilir. Dünyada çevreye duyarlı otellerin sınıflandırılmasında "Eco Hotels of the World" isimli organizasyon tarafından yıldızlama sistemi geliştirilmiştir. Bu kapsamda oteller, yaptıkları enerji, su, atıklar, ekolojik faaliyetler ve çevre duyarlılığı uygulamalara göre kategorize edilir ve bir yıldızdan beş yıldıza kadar sınıflandırılmaktadır. Her bir kategori için alınan yıldızların ortalaması alınarak, otelin yeşile ve çevreye karşı duyarlılığını gösteren yeşil yıldız sayısı belirlenmektedir (Turan vd., 2017: 91).

Yeşil yıldız için bazı ülkelerde turistik işletmeler kamudan ekonomik teşvik alsa da bazı ülkelerde bu teşvikler verilmemektedir. Turistik işletmeleri ekonomik teşvikin olmadığı ülkelerde yeşil yıldız almaya iten en önemli faktör bazı önemli seyahat acentelerinin bu konuda otelleri yönlendirmesi ya da gelişmiş ülkelerden gelen turistlerin yeşil yıldıza sahip işletmelere olan talebin giderek artmasıdır. Yeşil yıldızın ekonomik yönden teşvik edilmediği ülkelerde bile yeşil yıldızın o işletmeye ve çevreye çeşitli faydaları söz konusudur. Bu faydalar:

Enerji tasarrufu: Enerji tasarrufu sağlayan aydınlatma ürünlerinin kullanımı ile enerji tasarrufu sağlamak

Atık ayrıştırma: Atıkların türüne göre ayrıştırılması sayesinde geri dönüşüme kazandırılması

Müşteriyi bilinçlendirmek: Broşür vb. araçlar ile müşteriyi bilinçlendirerek tatil sürecinde kaynakları daha dikkatli kullanmasını sağlamak. Örneğin, “Havluların gereksiz yere yıkanmasının çevre için zararlı olduğunu biliyor musunuz” uyarısı ile tekstillerin daha az yıkanması, daha az yıpranması ve kimyasal tüketiminin azaltılması sağlanacaktır.

Ambalaj atıkları: Küçük ambalajlı ürünler yerine büyük ambalajlı ürünleri kullanarak ambalajdan kaynaklanan atıkların azaltılması ve daha uygun fiyata ürün alınmasını sağlamak

Gıda atığı: Özellikle herşey dahil otellerdeki yüksek miktarda gıda atığına dikkat çekerek müşterileri afiş vb. araçlarla bilgilendirmek ve bu sayede gıda atığının azalmasını sağlamak.

3.1. Dünyada Sürdürülebilir Turizm Politikaları ve Uygulamaları

Turizme ve sürdürülebilir turizme yönelik çalışmaların çok olmasına rağmen uygulanmasına yönelik araştırmaların ve çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir (Dodds ve Butler, 2010: 35).

Sürdürülebilir turizme yönelik uygulamalar ile ilgili farklı yaklaşımlara rastlanmaktadır. Dodds ve Butler (2010) konuyu genel bir yaklaşım ile ele alıp yapılması gerekenleri yasal düzenlemeler kapsamında incelemiştir. Dodds ve Butler (2010)'a göre sürdürülebilir turizme yönelik uygulamaların artmasını sağlamak için 3 temel unsur söz konusudur.

1. Mevcut turizm politika ve uygulamalarının sürdürülebilir turizm ile ne kadar uyumlu olduğunun incelenmesi gerekir.
2. Başarılı politika uygulamalarını gerçekleştirmesine engel olan uygulamaların belirlenmesi gerekir
3. Turizmin paydaşları ve politikacılar tarafından sürdürülebilir turizme yönelik uygulamaların ve politikaların gelişmesi için bir yapı oluşturulması gerekir.

Mazula (2013) ise konuyu destinasyon ve turistik işletme kapsamında ele alarak bu konuda yapılması gerekenleri belirtmiştir.

Tablo 3: Destinasyonlarda Sürdürülebilir Turizmin Uygulamaları için Yapılması Gerekenler

Planlama	Bilgilendirme	Pazarlama ve İletişim	Satış
Yapılacaklar listesi	Misafirlerin bilgilendirilmesi	Promosyonlar	Bilgilendirme ve satış sistemi
Organizasyonlar	Yerel halkın bilgilendirilmesi Basının bu konuya teşvik etmek	Reklam ve tanıtım çalışmaları Marka yönetimi Pazar araştırmaları	Özel satış paketleri

Kaynak: Mazula, 2013: 142

Sürdürülebilir turizmin uygulanması için o destinasyonda yaşayan halk, sektörün paydaşları ve o yöreye turist olarak gelen kitleyle mutlaka iletişim kurulmalı ve bu kitleler sürdürülebilir turizme yönelik uygulama ve politikalar hakkında bilgilendirilmelidir. Ayrıca bu uygulamaların o destinasyona rekabet avantajı sağlaması için gerekli reklam çalışması ve marka tanıtımı ile ilgili pazarlara destinasyon bazlı olarak duyurulması gerekmektedir (Mazula, 2013: 142).

Dünya’da sürdürülebilir turizm ve ekoturizm ile ilgili uygulamaların sayısı çok olmasa da bazı ülkeler bu konuda uzun yıllar önce çalışmaya başlamış ve diğer ülkelere göre rekabet avantajı sağlamıştır. Avusturalya, İspanya, Meksika, Yeni Zelanda ve Türkiye’de ki bazı önemli düzenlemelere aşağıda başlıklar halinde yer verilmektedir.

3.1.1. Avusturalya

Avustralya’nın 1992 yılında çıkardığı milli turizm stratejisine göre sürdürülebilir turizmin gelişimi için ekonomik, sosyal ve çevresel konularda daha dengeli bir yaklaşım olması gerektiği vurgulanmıştır. Avustralya’da ekoturizmin gelişmesine yönelik olarak yapılacak çalışmaların doğal alanlarda sürdürülebilir turizm oluşmasına önemli katkı sağlayacağı düşünülüyordu. 1994 yılında yayınlanan milli ekoturizm stratejisi ise ekoturizm ile ilgili ilk ve en başarılı düzenleme olarak ifade edilmektedir. Avusturya ekoturizm stratejisi için 10 milyon Avusturya dolayı bütçe ayırmış ve bu bütçenin aşağıdaki çalışmalar için hibe edeceğini planlamıştır (UNEP, 2005: 142-143):

- Yenilikçi tasarım ve teknolojiler için altyapı harcamalarında
- Bölgesel ekoturizm planlamalarında
- Enerji ve atıkların en aza indirilmesi ve ekoturizm ile ilgili eğitim, iş geliştirme ve pazar araştırması harcamalarında kullanılacağı ifade edilmiştir.

3.1.2. İspanya

Dünyadaki en önemli turizm ülkelerinden biri olan İspanya'da başta Calvia ve Granda'da da sürdürülebilir turizm için önemli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Calvia destinasyonu kalabalık turizm sezonlarının ardından eski cazibesini kaybetmiş ve turist sayısında önemli bir düşüş olmuş (TÜSİAD, 2012: 46) Calvià Belediyesi 1990'lı yılların başında yaşanan bu sorunları çözmek ve sürdürülebilirliği sağlamak için (sosyal, çevresel ve ekonomik) alanlarda derin ve teknik bir analiz gerçekleştirdi. Bu çalışmaların sonucunda 1995 yılında daha sürdürülebilir bir turizm modeli ile alternatif büyüme senaryoları vizyonunu içeren bir plan belirlendi. Bu plan mevcut bir genişleme seviyesini koruyan ve restorasyona dayanan, büyümeyi ve sürdürülebilirliği temel alan bir düzenleme ile kamuya açıklandı (UNEP, 2005: 167).

Granada da sürdürülebilirlik anlayışı ile önemli girişimler yapılmıştır. İlk olarak kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile Granda bölgesi turizm konseyi kurulmuştur. Konsey Granda'nın turizm kaynaklarını ulusal ve uluslararası mecralarda tanıtmış, Granada'da turizm gelişmesine ve turistlere kent ile ilgili tatmin edici bilgilerin verilmesine katkı sağlamıştır. Kamu-Özel sektör işbirliğinin başarılı bir uygulaması olan bu girişim güçlü ve kararlı bir şekilde planlamaların uygulanmasını sağlamış ve düzenli olarak istatistik ve rapor yayınlamıştır. Calvia ve Granada gibi başarılı kentsel çalışmanın yanında İspanya hükümeti otellerin enerji tasarrufu ile ilgili gerekli düzenlemelerini yapmalarını sağlamak için otellere finansal destek sağlamıştır (TÜSİAD, 2012: 48).

İspanya'da ayrıca eko-sertifika alan işletmelere çeşitli hibeler verilerek işletmeleri bu konuda teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bazı belediyeler, programda yer alan işletmelere, programda kalmalarını teşvik etmek amacıyla, bazı vergilerinde yüzde 90 indirim sağlamaktadır (UNEP, 2005: 95)

3.1.3. Meksika

Meksika'da turizm, GSYİH'ya güçlü katkıda bulunmasına rağmen, yerel topluluklara maksimum fayda sağlamak için yerel ekonomilere yeterince iyi entegre olmamıştır. Meksika hükümeti bu sorunları ortadan kaldırmak, turizmin dengeli bölgesel kalkınmanın en önemli örneklerinden biri olması gerektiğini sağlamak ve turistik kaynakların gelecek nesillere ulaşmasını sağlamak amacıyla 2001 yılında ulusal turizm programını yürürlüğe koymuştur (UNEP, 2005: 153).

Bu uygulamada strateji merkezi hükümet tarafından oluşturulmuş ve sonrasında yerel yönetimlere bildirilmiştir. Bu çerçevede ışığında yerel yönetimlerin uygulamaları koordine etmesi ve tamamlaması planlanmıştır. Bu girişim, Meksika turizm sektörünün yaşadığı düzensiz şehirleşme, çevre kalitesinin ve dengesinin bozulması, kültürel kimliğin

kaybı ve turizm gelirinin yerel ekonomiye yeteri kadar aktarılmaması vb. sorunlara karşı strateji oluşturmayı amaçlamaktadır (TÜSİAD, 2012: 49).

3.1.4. Yeni Zelanda

Yeni Zelanda da sürdürülebilir turizme yönelik uygulamalar kentsel düzeyde başlamış ve daha sonra genele yayılmıştır. Özellikle de Kaikoura'da ki kentsel çalışmalar örnek uygulama olarak kullanıldı. Yeni Zelanda'nın 2010 turizm stratejisinde ülke % 100 doğal ve sağlıklı çevre yönetimi turistlere tanıtılmakta ve pazarlanmaktadır. Hükümet ayrıca yerel düzeyde bireysel turizm işletmelerine ve yerel halka sürdürülebilirlik yaklaşımı ile ilgili bilgilendirme sağlamaktadır. Turizm ve çevre bakanlıkları ortaklaşa, üç yıllık bir süre boyunca sürdürülebilir bir turizm projesi uygulayacak olan altı bölge için yeni bir fon oluşturulacak ve projeyi eyleme dönüştürmek için her proje içinde çalışmak üzere sürdürülebilir bir turizm uzmanı finanse edilecektir (UNEP, 2005: 161).

3.1.5. Türkiye

Türkiye'de sürdürülebilir turizm ile ilgili en yaygın uygulama yeşil yıldız uygulamasıdır. Bu uygulama T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri" projesi kapsamında başlatılan bakanlık belgeli konaklama tesislerine belirlenen kriterlere uymaları şartıyla verilen bir uygulamadır. Bu uygulama ile mevcut turizm işletme belgesindeki yıldızlar yeşil olarak gösterilmekte ve plakalarının üzerinde çevreye duyarlı tesis ibaresinin yazıldığı bir çevre etiketi (eko-label) yer almaktadır. (Kara ve Çavuş, 2013: 481). Doğanın korunması, işletmelerin ve işletmeden çalışan personelin çevre duyarlılığını arttırma, gıda atığının azaltılması, enerji tüketiminin azaltılması konularına önem veren yeşil yıldız uygulaması turistik işletmelerin sürdürülebilir turizm kavramı ile tanışmalarına ve bu konuda daha da bilinçlenmelerini sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'de 2013 yılında 5265 sayılı bakanlar kurulu kararı ile "Çevreye Duyarlı İşletmelere Verilen Enerji Desteği Hakkındaki Karar" ile enerji desteği sağlanmış ve yeşil yıldızla olan talep artmıştır ancak 24 Ekim 2018 tarihindeki 191 sayılı karar metni ile bu destek yürürlükten kaldırılmıştır.

"Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı'nda sürdürülebilir turizm için bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Ekoturizme ise kısmen yer verilmiş ve Batı ve Orta Karadeniz, Antalya, Mersin ve GAP ekoturizm bölgeleri belirlenmiş fakat bu bölgelerde bu strateji kapsamında ekoturizme yönelik dikkate değer çalışmalar olmamıştır (Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007).

SONUÇ

Dünyada kaynakların hızla tükenmesi ve giderek artan çevre sorunları özellikle turizm sektörü için tehlike oluşturmaktadır. Daha çok ekonomik beklenti üzerine planlanmış

olan turizm sektörünün olumsuz etkileri sonucu kaynak ve çevre kirliliği sorunları giderek artmakta ve bu da doğal kaynakların ve kültürel varlıkların gelecek nesillere aktarılması ile ilgili tehdit oluşturmaktadır. Bu olumsuz etkenler Calvia örneğinde olduğu gibi bazı destinasyonların eski cazibesini kaybetmesine neden olmaktadır.

Turizmde kaynakların israf edilmesine yol açan en önemli sorun herşey dahil sistemidir. Özellikle Türkiye’de yaygın olarak kullanılan bu sistem henüz turizm markasının yeterli düzeye oluşmadığı destinasyonlarda kullanılmaktadır. Bu sistem sürdürülebilir turizm için önemli bir sorun olarak görülmesine rağmen yüksek talep ve doluluk oranı sağlamasından dolayı bazı işletmeler tarafından tercih edilmekte ve bu sayede daha çok satış yapan seyahat acentelerini de memnun etmektedir. Herşey dahil sisteminin uygulandığı konaklama işletmelerinde gıda atığı önemli ve çözülmemiş bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu sistem içerisinde yer alan farklı paketlerdeki ücretsiz açık büfe yiyecek ve içecek imkânı özellikle tatil kültürünün henüz yeterli olarak oluşmadığı turistlerin gittiği işletmelerde ki gıda atığını daha da arttırmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için yapılması gereken önemli görevlerden bir tanesi bu konuda müşterilerin dikkatini çekebilecek sayılar ve ifadelerin yer aldığı afiş ya da broşür yaptırmak ve bunları müşterilerin görebileceği yerlere asmak gerekiyor. Bu sayede müşterilerin konuya duyarlılığının artacağı ve gıda atığının daha da düşeceği öngörülmektedir. Ayrıca atıkların incelenmesi yolu ile de em çok hangi yiyeceklerin atıldığının tespit edilerek bu kapsamda menülerinin yeniden gözden geçirilmesi ve menüdeki bazı yemeklerin menüden çıkarılması gerekmektedir.

Birçok turistik destinasyonda sürdürülebilir turizm ve eko turizm için hala yeterli düzeyde yasal düzenlemelere ve uygulamalara rastlanmamaktadır. Bazı ülkelerde verilen ekonomik teşvikler ve seyahat acentelerin turistik işletmeleri yönlendirmesi ile görülen en yaygın uygulama yeşil yıldız uygulamasıdır. Yeşil yıldız uygulaması sayesinde turistik işletmelerde enerji, su, gıda ve kimyasal tasarrufu sağlanmakta ve atıklar ayrıştırılmaktadır. Ayrıca giderek bilinçlenen tüketicilerinde bu işletmelere olan taleplerindeki artıştan dolayı yeşil yıldız sahibi konaklama işletmesi sayısı giderek artmaktadır. Yeşil yıldız sahibi olmak için turistik işletmeler gerekli düzenlemeleri yapmak için harcama yapması gerekmekte bu da yeşil yıldız sayısının daha da artmamasındaki en önemli etkidir. Bu yüzden kamunun turistik işletmeleri yeşil yıldız teşvik edecek düzeyde yeterli ekonomik desteği sağlaması gerekmektedir. Türkiye’de 2013 yılındaki yasal düzenleme ile yeşil yıldız sahibi konaklama işletmelerine enerji desteği sağlanmaya başlanmıştı ancak 2018 yılında alınan karar ile bu destek kaldırılmıştır. Yeşil yıldız aldıktan sonraki süreçte elde edilecek tasarruf bu harcamaları karşılayacak olsa da bu vb. uygulamalardaki en önemli güç kamunun vereceği teşviklerdir.

KAYNAKÇA

- Alagöz, S. (2007). Yeşil Pazarlama ve Eko Etiketleme. Akademik Bakış Sosyal Bilimler Dergisi. 2007,11, 1-13
- Barbiroli, G. (2011:24) Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: costs and advantages, International Journal of Sustainable Development & World Ecology Vol. 18, No. 1, February 2011, 17–27
- Çisil, E. Tutar, F. Tutar, E. ve Eren, M. (2013). Yeşil Ekonomi ve Turizm. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi. 5, 1, 62-72
- Dodds, R ve Butler, R. (2010). Barriers to Implementing Sustainable Tourism Policy in Mass Tourism Destinations. Tourismos: an International Multidisciplinary Journal of Tourism. 5(1), Spring 2010, 35-53
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil Pazarlama. Mesleki Bilimler Dergisi. 1(2), 94-101.
- Erdoğan, N (2017). Critical Views of Mainstream Approaches on Ecotourism. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5(1), 20-31.
- ETE. (2005). Sustainable Tourism Development in UNESCO Designated Sites in South-Eastern Europe. Erişim Tarihi: 10.05.2019
http://portal.unesco.org/en/files/45338/12417872579Introduction_Sustainable_Tourism.pdf/Introduction_Sustainable_Tourism.pdf
- Gündüz, F.(2004). Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği. Planlama Dergisi, 2004/1, 58-66
- KELEŞ, Ayşegül (2003), Sürdürülebilir Turizm Planlaması ve Türkiye’de Yat Turizmine Ekolojik Yaklaşım, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik için Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları - Türkiye İncelemesi. Journal of Yasar University, 29(8) 4896 – 4916
- Kuter, N ve Ünal, H (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 9 (2): 146-156
- Mazila, M. (2013). International Journal of Economics and Statistics. Green Tourism in the Age of Green Economy. 3(1), 2013, 140-147
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil Ekonomi. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul. Editörler: Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin.

Tellioğlu, S ve Şimşek, N (2016). Dünyada ve Türkiye’de Engelli Dostu Turizm. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(33), 552-567.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (2014), EKOSKOP, İŞKUR Matbaacılık, 1. Baskı, ANKARA.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007-2013”. T.C. Kültürü ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara

Tutar, F. (2015). Yeşil Ekonomi, Yeşil Turizm: Türkiye’de Turizm Sektöründe Yeni Trend Yeşillenen Oteller Projesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(13), 328-352

Turan, S. Balcı, B. Ve Erkut, F. (2017). Yeşil Yıldız Uygulamasının Sürdürülebilir Turizm ve Çevresel Açından Önemi. Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 2017 Cilt 1 Sayı 3, 88-94.

TÜRSAB (2019). Aylık Turist Sayısı Raporu (1990-2019). Erişim tarihi: 21.05.2019 <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri>

TÜSİAD (2012). Sürdürülebilir Turizm. Sis Matbaacılık, İstanbul.

UNWTO (2013). Sustainable Tourism for Development. Sustainable Tourism for Development Guidebook. Madrid (Spain).